

CUPRINS

I. EDITORIAL

Dreptul succesoral. Între mecanism juridic și expresie vie a legăturilor de afecțiune, a continuității patrimoniului și a responsabilității de a transmite mai departe, cu demnitate, moștenirea materială și spirituală (<i>Lect. univ. dr. Cristina Ramona Duță</i>)	17
---	----

II. ARGUMENTUM

Dreptul succesoral, instituție importantă a dreptului civil, situată la confluența dintre libertatea de a dispune și ordinea solidarității familiale (<i>Prof. univ. dr. Iosif R. Urs</i>)	19
Dreptul succesoral ca expresie a vieții și a continuității (<i>asist. univ. dr., jud. Ioan Ilieș Neamț</i>)	25

III. INTERFERENȚE

Tensiunile juridice dintre flexibilizarea timpului de muncă și garantarea drepturilor fundamentale (<i>Prof. univ. dr. Claudia Ana Moarcăș, asist. univ. dr. Valentina Lidia Zărnescu</i>)	30
---	----

IV. JURISPRUDENȚĂ COMENTATĂ ȘI ADNOTATĂ

1. Între tăcerea legii și interpretarea instanței: aplicarea prin analogie a art. 958 C. civ. în lumina cauzei Velcea și Mazăre c. României (comentariu de auditor de justiție Georgiana Cinghinea)	49
2. Constatarea vacanței succesorală de către instanța de judecată. Admisibilitate (comentariu de jud. Constantina-Monica Turcu)	54
3. Vacanță succesorală cu elemente de extraneitate. Determinarea statului competent și a legii aplicabile. Competența notarului public în ipoteza în care în patrimoniul defunctului se găsesc doar bunuri mobile incorporale de natura părților sociale (comentariu de jud. Oana Damian)	61
4. Constatarea vacanței succesorală pe cale judecătorească. Admisibilitate (comentariu de jud. Vlad-Andrei Ardeleanu)	74
5. Acțiune civilă având ca obiect anularea certificatului de moștenitor formulată de un reclamant cu vocație generală la moștenirea defunctului pentru care s-a emis certificatul de moștenitor contestat, dar care, din diverse motive, a fost omis în procedura notarială. Calitate procesuală activă – interes – netemeinicie. Un cerc vicios (comentariu de jud. Vlad-Andrei Ardeleanu)	80
6. Transmiterea dreptului de concesiune în materie succesorală. Situația juridică a lucrărilor funerare în cazul încetării dreptului de concesiune asupra locului de înhumare (comentariu de jud. Adrian Ionescu)	84
7. Cerere de despăgubiri în temeiul Legii nr. 290/2003. Dovada calității de moștenitor (comentariu de Andreea Dinescu)	87
8. Reducțiunea liberalităților excesive în cazul donației cu sarcină. Necesitatea stabilirii proporției între valoarea donației și a sarcinii (comentariu de jud. Ana-Maria Langtaler)	92

9.	Reducțiunea liberalităților excesive. Dezmoștenirea indirectă prin instituirea unui legat universal în favoarea soției supraviețuitoare. Cotitatea disponibilă specială a soțului supraviețuitor (<i>comentariu de jud. Ana-Maria Grosu</i>).....	95
10.	Acțiunea în reducțiunea liberalităților excesive și bunurile care pot fi incluse în masa succesorală în scopul efectuării partajului succesoral, în temeiul prevederilor Codului civil 1864 (<i>comentariu critic de jud. stagiar Georgiana-Monica Mardale</i>)	103
11.	Anulare certificat de moștenitor. Încălcare rezervă succesorală. Reducțiunea liberalităților excesive (<i>comentariu de jud. Georgiana-Andreea Nedelcu</i>)	113
12.	Particularități referitoare la admisibilitatea și cadrul procesual al acțiunii oblice în materie succesorală. Instrumentele de protecție ale promitentului-cumpărător în contextul decesului promitentului-vânzător: analiza acțiunii oblice în materie succesorală (<i>comentariu de av. Nicolae-Alexandru Popa</i>)	116
13.	Drept succesoral. Procedura notarială premergătoare. Acte de acceptare tacită a succesiunii. Repunerea în termenul de acceptare a succesiunii (<i>comentariu de jud. Adriana-Mihaela Vasile</i>).....	125
14.	Acceptarea tacită a moștenirii. Moștenitor neacceptant (<i>comentariu de jud. dr. Roxana Dan</i>)	132
15.	Interpretarea actelor de acceptare tacită a succesiunii. Renunțarea cu titlu oneros la drepturile succesoriale în favoarea celorlalți moștenitori (<i>comentariu de jud. Georgiana-Andreea Nedelcu</i>)	141
16.	Repunerea în termenul de opțiune succesorală – o analiză individualizată asupra motivelor temeinice care au împiedicat succesibilul să își exercite dreptul de opțiune în termen. Nerenunțarea la moștenire valorează acceptare? (<i>comentariu de jud. Laura Ionela Carabet</i>).....	143
17.	Testament întocmit în urma procedurii de mediere. Inadmisibilitatea recursului în cererea având ca obiect constatarea nulității testamentului (<i>comentariu de jud. dr. Mădălina Jebelean</i>)	147
18.	Legea nr. 10/2001. Drept de acrescământ (<i>notă de jud. dr. Mădălina Jebelean</i>).....	152

V. MECANISME DE UNIFICARE A PRACTICII JUDICIARE

Noțiunea de „reședință obișnuită” în sensul Regulamentului succesiunilor nr. 650/2012 și interpretarea sa de către instanțele judecătorești naționale (<i>Lect. univ. dr. Cristina Ramona Duță</i>)	159
---	-----

VI. JURISPRUDENȚA CURȚII CONSTITUȚIONALE A ROMÂNIEI

Aspecte reținute în contenciosul constituțional în materia succesiunilor. Echilibrul dintre drepturi și proceduri (<i>Dr. Ioana Cristina Vida</i>).....	170
---	-----

VII. JURISPRUDENȚA CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

Succesul succesiunilor: cum jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului a adus Codul Napoleon în secolul XX (<i>Roxana Rizoiu</i>)	191
---	-----

VIII. JURISPRUDENȚA CURȚII DE JUSTIȚIE A UNIUNII EUROPENE

1. Dincolo de reședința obișnuită: cartografierea competenței subsidiare în dreptul procesual succesoral al UE (<i>Amelia-Raluca Onișor</i>)	202
--	-----

2. Domeniul de aplicare a Regulamentului nr. 650/2012 în jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene (*Lect. univ. dr. Cristina Ramona Duță*) 220

IX. DEZBATERI

1. Aspecte controversate din practica judiciară și doctrină privind depunerea cu afecțiune specială (II) (*jud. Gabriel Lefter*) 233
2. Rezerva succesorală între solidaritatea familială și libertatea de a dispune: reflecții în lumina jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului (*av. Codruța Hageanu*) 270
3. Renunțarea frauduloasă la succesiune. Condiții legale. Modul de calcul al termenului de prescripție extinctivă (*Conf. univ. dr. Manuela Tăbăraș, drd. Fabian-Eduard Crețu*) 280
4. Judecata de apoi a moștenitorului: dimensiuni penale ale nedemnității succesoriale (*Lect. univ. dr. Mihai-Alexandru Stanciu*) 292
5. Considerații privind drepturile succesoriale ale copilului conceput prin reproducere asistată și născut după moartea părintelui său (*drd., av. Daria Hageanu; drd., consilier juridic Antonia Hageanu*) 302
6. Despre forum și formă în contextul exercitării opțiunii succesoriale – clarificări jurisprudențiale ale Curții de Justiție a Uniunii Europene (*dr. Ioana Olaru*) 313
7. Testamentul olograf: între cuvântul scris și intenția nescrisă. Cât de departe poate merge notarul în interpretarea ultimei voințe a defunctului? (*Dr. Laura Badiu*) 337
8. Nedemnităte și ingratitudine – concepte paralele sau convergente? (*Lect. univ. dr. Ioana Veronica Varga*) 346

- X. TEMATICA NUMERELOR VIITOARE..... 359

II. ARGUMENTUM

Dreptul succesoral, instituție importantă a dreptului civil, situată la confluența dintre libertatea de a dispune și ordinea solidarității familiale

Succession law, a major institution of civil law, situated at the intersection of freedom of disposition and the order of family solidarity

Prof. univ. dr. **Iosif R. URS**

1. Dreptul succesoral contemporan între tradiție și dinamism juridic

Într-un peisaj juridic marcat de tranziții conceptuale¹, de reformulări legislative² și de provocări jurisprudențiale³, dreptul succesoral rămâne o verigă importantă a ramurii de drept civil, un domeniu care, departe de a fi doar tradițional, se dovedește a fi, în mod paradoxal, atât conservator, cât și profund dinamic, reafirmându-și vocația de a fi un vector de echilibru între libertatea individuală și solidaritatea familială.

Caracterul tradițional al dreptului succesoral derivă din însăși structura sa istorică. Instituțiile fundamentale ale moștenirii – devoluțiunea legală, testamentul, rezerva succesorală, raportul donațiilor – au fost configurate încă din dreptul roman și au supraviețuit, cu adaptări minime, tuturor reformelor codurilor moderne. În acest sens, succesiunea păstrează **memoria ordinii juridice clasice**, fiind una dintre puținele materii în care spiritul romanist se regăsește aproape intact. Instituția succesiunii exprimă ideea de stabilitate, de filiație normativă și de respect pentru tradiție: patrimoniul, familia, moștenirea fiind concepte care transcend epocile, asigurând coerența identității juridice a civilizației. În această fidelitate față de tradiție se regăsește și dinamismul profund al dreptului succesoral. Succesiunea, departe de a fi un domeniu inert, este un laborator al adaptării normelor juridice la noile realități sociale. Astăzi, dreptul succesoral se confruntă cu fenomene care îi redefinesc și reconfigurează valențele, precum:

¹ Semnifică maturizarea reflecției doctrinare. Se referă la schimbările de paradigmă teoretică în modul de înțelegere a noțiunilor juridice fundamentale; semnifică evoluția conceptelor din drept (de ex., de la proprietatea absolută la proprietatea funcțională, de la succesiune ca simplă transmitere patrimonială la succesiune ca instituție de solidaritate familială); marchează trecerea de la concepții tradiționale la concepții europene.

² Marchează adaptarea normelor juridice la exigențele dreptului european. Are în vedere modificările (uneori prea numeroase, ale actelor normative) și adoptarea (uneori cu prea mare ușurință, a unor noi reglementări); ele pot fi determinate de integrarea europeană, de jurisprudența Curții Constituționale sau a Curții Europene pentru Drepturile Omului, ori de evoluția socială: „nu de puține ori, prea dese reformulări pot produce instabilitate și dificultăți în interpretare și aplicare”.

³ Confirmă rolul instanțelor de a menține coerența și unitatea între textul legii și realitatea socială. Are în vedere dificultățile ce apar în interpretarea și aplicarea legii și rolul unificator al jurisprudenței europene; exprimă dezacorduri sau evoluții creative ale practicii judiciare; relevă adaptarea constantă a instanțelor la noile norme și concepte; indică dialogul între instanțele naționale, Curtea Constituțională, CJUE, CEDO.

- pluralitatea familială (familii reconstituite, filiații recunoscute ulterior, parteneriate civile);
- mobilitatea transfrontalieră și aplicarea Regulamentului (UE) nr. 650/2012, care a europeanizat dreptul moștenirii;
- digitalizarea patrimoniului (succesiunea bunurilor digitale, moștenirea conturilor și a datelor personale);
- tensiunea între voința individuală și protecția moștenitorilor, rediscutată în lumina principiilor CEDO privind proprietatea și viața de familie.

Aceste transformări demonstrează că dreptul succesiunilor, deși conservator prin structura sa, este dinamic prin funcțiile sale. El nu poate rămâne încremenit într-un model istoric, pentru că își extrage vitalitatea din continuitatea vieții juridice, care, la rândul ei, evoluează odată cu omul și familia, dar și cu dinamica fără precedent a transformărilor tehnologice, economice și culturale din societate. În aceste condiții, și frontierele științei devin mai permeabile, mai fluide.

Mobilitatea transnațională a persoanelor, digitalizarea patrimoniului și apariția noilor forme de proprietate virtuală determină mutații profunde în structura raporturilor juridice și reconsiderarea relațiilor dintre om, tehnologie și valori sociale. Asemenea fenomene esențiale impun, cu necesitate, în opinia noastră, reflecții despre capacitatea, creativitatea, responsabilitatea și posibilitățile **doctrinei, legislației și jurisprudenței** de a găsi răspunsuri și soluții adaptabile, flexibile și eficiente, în care **libertatea conștiinței, etica și demnitatea** să nu fie sacrificate de dragul tehnologiei și eficienței.

Apreciem că, în acest proces accelerat de „invadare a tehnologiilor avansate”, conceptele de patrimoniu și moștenire, pe plan legislativ și jurisdicțional, trebuie redefinite. Patrimoniul nu mai este exclusiv material, ci include **bunuri digitale**, drepturi de proprietate intelectuală, conturi online, criptomonede și alte active incorporale care nu existau în sfera clasică a succesiunilor. În acest sens, **tehnologia devine un nou factor constitutiv al valorilor patrimoniale**, iar știința dreptului și instanțele sunt chemate să găsească soluții juridice adecvate pentru transmisiunea și protecția acestora post-mortem.

Pe de altă parte, globalizarea determină procesul de interdependență statală și intensificarea relațiilor transfrontaliere și consacră principiul liberei circulații a persoanelor și capitalurilor în spațiul european, fenomene socio-economice care ridică probleme juridice noi privind determinarea legii aplicabile succesiunii și recunoașterea transfrontalieră a drepturilor succesoriale, aspecte reglementate prin Regulamentul (UE) nr. 650/2012¹ privind succesiunile internaționale. În acest context, dreptul succesoral

¹ Privind succesiunile și crearea Certificatului European de Moștenitor, adoptat de Parlamentul European și Consiliul la 4 iulie 2012, cu scopul gestionării succesiunilor transfrontaliere în spațiul UE. Scopul esențial al regulamentului este de a unifica regulile de competență, legea aplicabilă și recunoașterea hotărârilor în materie succesorală, asigurând o succesiune unică, tratată coerent, indiferent de numărul statelor implicate.

Regulamentul se aplică tuturor succesiunilor care implică un element de extraneitate (cetățenie străină, reședință într-un alt stat, bunuri aflate peste hotare). Nu se aplică aspectelor fiscale, administrative sau de drept public, cum ar fi (obligățiile fiscale ale moștenitorilor, chestiunile privind starea civilă, regimurile matrimoniale și unele aspecte de drept societar).

Regulamentul este aplicabil în România din data de 17 august 2015. Pentru implementare, a fost adoptată Legea nr. 206 din 2016. Legea aplicabilă succesiunii este, în principiu, legea statului în care persoana decedată avea reședința obișnuită la momentul morții. Orice persoană poate alege ca lege aplicabilă succesiunii legea statului a cărui cetățenie o are la data alegerii (printr-o declarație) sau la data decesului (*dies mortis*). Articolul 4 stabilește că autoritățile (instanțele și notarii) statului în care *de cuius*-ul avea reședința obișnuită au competență generală pentru întreaga succesiune. Dacă persoana a ales o altă lege națională (*professio iuris*), părțile pot conveni ca instanțele aceluia stat să

devine un domeniu relevant al **armonizării și al dialogului normativ continental**, în care tradițiile juridice naționale se confruntă cu nevoia unei unități de reglementare. Totodată, noile tehnologii și instrumente juridice – inteligența artificială, *blockchain*-ul, automatizarea proceselor notariale – influențează modul de redactare, stocare și executare a testamentelor; noțiunile de „**testament digital**”, de „**executor algoritmic**” sau de „**moștenire virtuală**” pun în discuție însăși concepția clasică a voinței testamentare și a instituției succesiunii. În acest fel, relația om-tehnologie transformă fundamental și raporturile juridice privind transmisiunea patrimoniului, implicit a relațiilor dintre dispunătorul pentru cauză de moarte și familia acestuia.

Din perspectivă valorică, umanistă, dreptul succesoral continuă să exprime **ordnarea juridică a memoriei și a solidarității între generații**, dar principiile care îl susțin – stabilitatea, certitudinea, echitatea – sunt astăzi provocate de dinamismul tehnologiilor și de mutațiile culturale. Astfel, **modernizarea reglementărilor succesorale** trebuie să țină seama nu doar de rațiuni tehnice, ci și de **echilibrul valoric dintre tradiție și inovație**, dintre protecția urmașilor și adaptarea la noile realități patrimoniale globale.

În concluzie, raporturile complexe dintre om, tehnologie și valorile sociale trebuie cunoscute, înțelese și aplicate ca un **dialog permanent** între tradiție și inovație, între libertate și responsabilitate, tocmai pentru că, așa cum, cu înțelepciune, rostea Mircea Eliade: „*Omul nu poate trăi într-un univers lipsit de sens*”. De aceea, adevărata provocare a dreptului în timpul nostru nu este dezvoltarea tehnologiei, ci **păstrarea umanismului în era tehnologică**.

Într-o primă concluzie, știința dreptului este chemată să-și redefinească instrumentele de interpretare, să îmbine **stabilitatea principiilor cu flexibilitatea adaptărilor**. Mutațiile sociale și juridice se reflectă pregnant în dreptul succesiunilor, domeniu confruntat tot mai des cu noi realități sociale receptate în spațiul normativ. Diversitatea formelor familiale, digitalizarea bunurilor, succesiunile transfrontaliere, Certificatul european de moștenitor etc. sunt tot atâtea situații ce impun o reflecție doctrinară adecvată și o jurisprudență evolutivă și unitară.

2. Principiile libertății și solidarității transmisiunii succesorale

Dreptul succesiunilor, prin funcțiile și scopul său, reprezintă expresia juridică a continuității existenței umane și a solidarității între generații, asigurând transmiterea patrimoniului și menținerea echilibrului între voința individuală, ca exteriorizare concretă a principiului libertății și autonomiei de voință, și ordinea socială, prin legătura de apartenență și responsabilitate intergenerațională. Instituția transmisiunii patrimoniului întruchiează ordinea juridică a succesiunii vieții, însemnând puntea normativă dintre trecut și viitor, dintre libertatea celui care dispune și protecția urmașilor, asigurând dinamica patrimoniului succesoral material și imaterial, dar și securitatea și solidaritatea familială.

Mai mult decât oricare instituție juridică, dreptul moștenirii poartă în sine și evidențiază profund amprenta „umanului”. Normele dreptului succesoral, interpretarea și aplicarea jurisprudențială asigură supraviețuirea valorilor morale și familiale, înfruntând neuitarea dincolo de moartea dispunătorului.

soluționeze succesiunea. Prin regulament a fost introdus un instrument novator, Certificatul European de Moștenitor, pentru a dovedi statutul și drepturile moștenitorilor, legatarilor și executorilor testamentari în toate statele membre. Competența de a emite certificatul se desfășoară conform regulilor notariale interne, cu respectarea cerințelor din regulament. Este opțional și nu înlocuiește certificatele naționale, dar le completează. Certificatul emis de un notar român are valabilitate directă în toate statele membre UE.

Sigur că trebuie să evidențiem că dreptul succesoral este un proces tehnico-juridic, un mecanism reglementat privind devoluțiunea patrimoniului și împărțirea bunurilor, dar este, în același timp, și o spunem cu tărie, o *legătură simbolică între generații* prin care se transmit *valori, memorie și responsabilitate*; el poartă în sine un adevăr antropologic profund, exprimând **continuitatea ființei umane** dincolo de efemera existență individuală. În realitate, dreptul succesoral este o expresie convergentă a **ordinii morale și juridice**, în sensul în care consfințește și **responsabilitatea morală a celui care lasă și a celui care primește moștenirea** și, respectiv, asigură stabilitatea raporturilor patrimoniale și protecția drepturilor moștenitorilor, conferind certitudinea transmiterii patrimoniului. În esență, dreptul succesoral unește valorile etice ale solidarității cu rigoarea normelor juridice, astfel că transmiterea se înfățișează ca un gest de continuitate morală și un act de justiție civilă; el reflectă ordinea morală care precedă și fundamentează ordinea juridică.

Dreptul succesoral este guvernat de raportul dintre *principiul libertății de a dispune și principiul protecției urmașilor*. Aceste principii nu sunt simple „opțiuni ale legiuitorului”, ci reprezintă esența instituției succesiunii, ele coexistând într-o tensiune dialectică. Primul își găsește sorginea în **dimensiunea individualistă a dreptului de proprietate**, definitorie pentru libertatea de voință și pentru exercitarea suverană a atributelor dreptului de proprietate, iar al doilea reflectă **dimensiunea familială a succesiunii**, continuitatea și solidaritatea lanțului generațional, prin instrumente specifice (rezerva succesorală, cotitate disponibilă, raportul donațiilor, reducțiunea liberalităților, partajul succesoral etc.). Aceste principii, sau părți ale unui principiu fundamental, aparent în opoziție, mereu în tensiune, se află într-un raport de echilibru dinamic, supus normelor dreptului succesoral, care urmărește armonizarea autonomiei de voință a *de cuius*-ului cu interesele legitime ale moștenitorilor. Este demn de remarcat, pentru a valoriza dreptul succesoral, că el se clădește pe **dialectica libertății și solidarității**: adică pe voința individuală prelungită dincolo de viață prin actul testamentar și pe ordinea familială care revendică patrimoniul succesoral. Din întâlnirea acestor două forțe „antagonice”, dar complementare, care definesc tensiunea structurală a dreptului succesiunilor (autonomie individuală și solidaritate familială), se naște echilibrul civilizației juridice a succesiunii. Uniunea dintre cele două principii, respectiv libertatea unuia (dispunătorul) și solidaritatea altora (moștenitorii), conferă dreptului succesoral caracterul său profund umanist, asigurând, prin instrumente specifice, echilibru între individ și comunitate și continuitate între generații.

Până la urmă, întreaga materie succesorală se definește prin dialectica între libertate (puterea individuală de a dispune) și solidaritate (datoria socială de a transmite). Marele civilist francez Jean Carbonnier observa că succesiunea nu reprezintă numai o transmisiune de bunuri, ci este un act de civilizație care transformă moartea într-un fapt juridic (*Sociologie juridique*, PUF, 1972, p. 145). Dincolo de circulația patrimonială, succesiunea simbolizează continuitatea ordinii sociale. În același spirit, Marcel Planiol consideră că moștenirea nu este un privilegiu, ci o datorie de conservare a patrimoniului familiei; un mod în care legea recunoaște legătura puternică dintre individ și grupul său de apartenență. Dincolo de voința celui ce lasă, succesiunea confirmă interdependența generațiilor – expresie a unei „solidarități biologice și juridice” care susține unitatea socială; „succesiunea este un mecanism natural al solidarității familiale” („*Successions*, 6e ed., F. Pichon, Paris, 1910”). În tradiția germană, Friedrich Carl von Savigny prezintă o concepție organică a moștenirii. El susține că moștenirea reprezintă o continuare organică a personalității juridice a defunctului în persoana succesorilor. Moștenitorii nu devin pur și simplu titulari de drepturi prin transmiterea succesiunii, ei sunt continuatori ai subiectului

de drept; ceea ce se transmite este o parte din identitatea juridică a celui dispărut și nu doar un patrimoniu (*System des heutigen römischen Rechts*, vol. V, *Erbrecht*, Berlin, 1841, p. 5-6).

Această dublă vocație a succesiunii – individuală și colectivă – este recunoscută implicit și în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. În interpretarea art. 1 din Protocolul nr. 1 la Convenție, care garantează dreptul de proprietate, Curtea a stabilit că protecția succesiunii și a moștenitorilor constituie o componentă esențială a acestui drept (cauza *Marckx c. Belgique*, 13 iunie 1979; *Pla and Puncernau c. Andorra*, 13 iulie 2004). Totodată, în lumina art. 8 din Convenție, care protejează viața de familie, Curtea a subliniat că succesiunea are o dimensiune familială, implicând legături afective, nu doar patrimoniale.

Putem afirma pe drept cuvânt că libertatea de a dispune și protecția moștenitorilor nu mai sunt concepute ca forțe în opoziție, ci ca poli ai aceluiași echilibru normativ. Primul exprimă principiul autonomiei de voință, specific unei societăți libere; al doilea, principiul solidarității familiale, specific unei ordini sociale stabile.

De aceea, în spiritul celor afirmate în doctrina juridică, succesiunea poate fi caracterizată ca „ordinea juridică a continuității umane” – o instituție în care moartea devine act de rațiune, iar voința devine formă de solidaritate. Din tensiunea acestor două tendințe – libertatea de a dispune și protecția moștenitorilor – izvorăște echilibrul profund al dreptului succesoral, care face din el una dintre cele mai umane și mai civilizate expresii ale dreptului. **Între ele se întinde spațiul de reflecție al dreptului civil privind libertatea individuală fără a destrăma coeziunea familială și protecția continuității familiale fără a anula libertatea dispunătorului.**

3. Dreptul Succesoral – Tematica conținutului Revistei Română de Jurisprudență

În arhitectura actuală a publicațiilor juridice cu impact academic și universitar, Revista Română de Jurisprudență (RRJ) își asumă constant misiunea de a uni doctrina cu jurisprudența, trecutul cu viitorul, legea cu echitatea, afirmându-se în sistemul publicațiilor juridice ca o publicație de înaltă ținută dedicată doctrinei și jurisprudenței, ca o instituție academică vie în cultura juridică românească. RRJ asigură păstrarea continuității dintre doctrină și practica juridică, oferind un spațiu larg de analiză critică a soluțiilor jurisprudențiale; ea aduce o contribuție meritorie la clarificarea și consolidarea interpretării dreptului.

Prin exigență științifică, prin selecția tematică și deschidere către evoluțiile dreptului european, revista își confirmă rolul formativ și orientativ în profesiile juridice și dezvoltarea gândirii juridice românești. Prestigiul revistei este asigurat printr-un colectiv redacțional de elită, alcătuit din magistrați, profesori universitari, avocați și notari de înaltă reputație, a căror experiență conferă acesteia o direcție clară, echilibrată, ancorată în realitățile sistemului juridic românesc, în fruntea căruia se află Prof. univ. dr. Evelina Oprina, Director al Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu”, al Academiei Române, personalitate recunoscută pentru rigoarea gândirii juridice.

Prin prestigiul colectivului redacțional, prin seriozitatea editorială și prin vocația de punte între profesii juridice, revista se înfățișează ca un ghid al echilibrului juridic, un reper pentru toți cei chemați să studieze și să aplice dreptul, în acord cu principiile statului de drept și ale ordinii juridice europene.

Numărul 3 al Revistei Române de Jurisprudență este dedicat în întregime „Dreptului succesiunilor”. Apreciem că această temă nu este întâmplătoare, răspunzând unei duble nevoi: pe de o parte, nevoia de armonizare europeană într-un domeniu juridic care a depășit frontierele naționale; pe de altă parte, nevoia de clarificare internă a unor

instituții clasice supuse în prezent unor tensiuni de interpretare și de aplicare concretă. Credem cu tărie că materia succesiunilor aleasă ca tematică în conținutul Revistei Române de Jurisprudență **răspunde unor rațiuni europene** (europenizarea moștenirilor; succesiuni cu elemente de extraneitate; unificare conflictuală și instituțională; dialog judiciar transfrontalier), dar și unor **rațiuni interne** (flux constant de bunuri și moștenitori dispersați în UE; impact între tradiția națională, instituții clasice și standarde UE – rezervă, reducere, raportul donațiilor, partaj; nevoia de unificare a jurisprudenței etc.).

În acest context, publicarea unui număr tematic consacrat succesiunilor într-o publicație precum RRJ devine o necesitate științifică. Dacă numărul 1/2025 a fost dedicat analizei economice a contractului, iar numărul 2/2025 răspunderii civile „între vechi și nou”, acest număr (trei) completează tematica anului cu „Dreptului succesiunilor”, revista rămânând fidelă misiunii sale declarate de a îmbina doctrina cu practica, de a fi un spațiu de întâlnire între generații de juriști, între știința dreptului și dinamica instanțelor, dovedind încă o dată responsabilitate profesională atât pentru editori, cât și pentru cititori. Prin articolele sale teoretice, prin studiile de jurisprudență, RRJ devine platforma de echilibru între tradiție și inovație, între moștenirea clasică și provocările digitale, între Codul civil român și dreptul european în continuă expansiune.

Dincolo de rațiunile europene și rațiunile interne care justifică și argumentează necesitatea tematicii abordate, există o perspectivă deosebită care ar putea fi **inclusă într-o tematică emergentă și care completează tabloul instituțional al succesiunilor**, care privesc patrimoniul digital și familia transnațională. Astfel, succesiunea modernă se confruntă cu noi forme de patrimoniu și cu noi realități familiale. Apar bunurile digitale, criptoactivele, conturile online, licențele de software și drepturile asupra conținutului digital, toate având valoare economică și simbolică. Aceste bunuri, nefiind întotdeauna reglementate expres în legislație, ridică pentru practicieni și teoreticieni întrebări legitime, cum sunt: dacă acestea pot fi moștenite? Cine are acces la datele digitale ale defunctului? Cum se valorifică sau cum se transferă un portofel electronic? Până la o reglementare uniformă, doctrina și practica trebuie să construiască răspunsuri prin rațiune și analogie juridică, care poartă semnătura unor teoreticieni și practicieni de elită. Revista Română de Jurisprudență, spre lauda ei, asigură spațiul necesar și firesc al acestor dezbateri științifice. Prin abordarea tematicii succesiunilor, Revista Română de Jurisprudență își reafirmă misiunea și vocația de a menține viu dialogul dintre doctrină și jurisprudență, dintre tradiție și modernitate. Este de arătat, în acest sens, că, pe lângă aspectele privind evoluțiile tradiționale ale moștenirii și dinamica interdisciplinară și globalizată a acesteia, devine esențială cunoașterea unor noi instrumente juridice și tehnice pentru asigurarea securității circuitului civil al transmisiunii patrimoniului de către toți practicienii dreptului succesiunilor.

Dreptul succesoral ca expresie a vieții și a continuității

Asist. univ. dr., jud. **Ioan Ilieș NEAMȚ**

Succession Law as an Expression of Life and Continuity

Reflectând asupra trecutului său complicat și plin de umbre, Toru Watanabe, personajul lui Haruki Murakami din romanul *Pădurea norvegiană*, rămâne agățat de un eveniment cu valoare cardinală în adolescența sa târzie, cel al sinuciderii, aparent fără vreun motiv anume, a prietenului său, Kizuki, la vârsta de 17 ani. Încercarea de a depăși trauma, dar și de a-i decifra semnificațiile și valențele, îl conduce pe Toru spre un gând ce sintetizează natura transcendențială a existenței: „Moartea nu este opusul vieții, ci o parte a ei”.

Privită în multiplele sale dimensiuni și valențe, moartea a constituit, în mod constant, de-a lungul veacurilor, un subiect major de cugetare și interes atât pentru cunoașterea rece și rațională, gnoseologică, cât și pentru trăirea mistică sau exprimarea artistică. Așa se face că accepțiile și implicațiile sale au preocupat deopotrivă filosofii și artiștii, biologii și sociologii, teologii și juriștii. Bunăoară, pentru Martin Heidegger, ființa umană se definește prin raportarea conștientă la propria finitudine, ceea ce constituie fundamentul libertății și autenticității sale (M. Heidegger, *Ființă și timp*, traducere de G. Liiceanu și C. Cioabă, Ed. Humanitas, București, 2003, pp. 331-334); în creștinism, moartea este descrisă ca fiind doar o poartă de trecere spre viață – „Cine crede în Mine, chiar dacă ar fi murit, va trăi” (*Evangelia după Ioan*, cap. XI, v. 25); în timp ce Mircea Eliade observa că, pentru primitivi, „moartea ajunge să fie socotită suprema inițiere și începutul unei noi existențe spirituale” (M. Eliade, *Sacrul și profanul*, traducere de B. Prelipceanu, Ed. Humanitas, București, 2005, p. 148). Cert este că majoritatea abordărilor par a ajunge la o concluzie comună, chiar dacă din perspective diferite, de parcă ar exista un *logos* ce refuză să fie ignorat, și anume aceea că moartea nu reprezintă un antinom al vieții, ci o componentă a sa, o formă prin care viața se restructurează, pentru a-și asigura continuitatea. În cazul lui Toru, decesul prietenului său a lăsat un gol adânc, însă a permis și conștientizarea faptului că moartea este o parte din el, cu care, oximoronic, trebuia să învețe să trăiască.

Așadar, cu toate că, la nivel individual, moartea marchează sfârșitul trecerii prin viață, în realitate aceasta este o componentă a vieții, în mai multe sensuri. Mai întâi, premisa morții este chiar viața, căci fără viață, moartea nu ar fi posibilă. De aceea, fiecare poartă în sine, încă din prima clipă a existenței, sâmburele din care va crește neființa. Pe urmă, extrasă din planul îngust al individului și plasată în planul mai larg al „vieții comunității”, moartea este doar un eveniment care determină reconfigurarea modului în care comunitatea va „viețui” pe mai departe, o reșezare a legăturilor dintre indivizii care compun comunitatea. În fine, fenomenologic, moartea este în același timp expresia unor treceri multiple și a unei continuități. Ea marchează atât trecerea omului din viață spre neființă, dinspre ceea ce există, spre ceea ce a fost; dinspre existență spre amintire etc., cât și o punte între trecutul în care se diluează toți cei ce au fost și viitorul celor care vor veni. În această optică, moartea, departe de a fi doar o limită biologică, este o realitate care structurează viața, un fapt care, deși ineluctabil, oferă sensul ordinii.

La rândul său, dreptul, această formă de raționalitate aplicată a umanității, nu putea ignora moartea și nu putea rămâne străin de semnificațiile și implicațiile sale. Deși uneori steril și anost prin logica sa algoritmică, atunci când se apleacă asupra morții, dreptul reușește să surprindă, într-un mod aproape poetic, esența vieții, evidențiind multiplele moduri în care existența supraviețuiește individului.

În dreptul civil, moartea marchează un prag – încetarea capacității de folosință a persoanei, potrivit art. 35 C. civ. – dar nu un sfârșit al semnificației sale juridice. Din clipa în care o viață se stinge, se activează un întreg mecanism normativ, cel al dreptului succesoral, menit să asigure continuitatea: transmiterea drepturilor și obligațiilor patrimoniale, protejarea memoriei juridice a defunctului, reorganizarea microcosmosului familial și social care îl înconjură. Dreptul succesoral este dreptul vieții care continuă prin moarte. El organizează nu doar patrimoniul, ci și ordinea simbolică a trecerii. Dacă moartea biologică este o ruptură, moștenirea este forma juridică a legăturii care nu se rupe. De aceea, paradoxal, sau nu, deși dreptul succesoral are în centrul său predicatul morții, acesta reușește să surprindă, adesea mai bine decât orice ramură de drept (sau chiar alte științe), viața și frământările sale, evidențiind, cu preaplîn, concluzia lui Toru, că moartea nu este opusul vieții, ci o parte a ei. De altfel, în materie succesorală, viața și moartea se întrepătrund în mod constant, reprezentând sfere ale existenței ce nu pot fi în mod ferm separate, ci, din contră, se impun a fi avute în vedere împreună, și uneori simultan, pentru a înțelege complicatul construct al societății. În egală măsură, în cadrul acestei ramuri a dreptului, moartea nu rămâne o simplă destinație finală a sinelui, ci devine o preocupare a vieții și expresia unei continuități între generații, aceasta marcând doar începutul unui proces prin care se asigură perpetuitatea.

Bunăoară, în plan succesoral, legea recunoaște posibilitatea supraviețuirii voinței defunctului, dincolo de momentul mării trecerii peste Styx. Astfel, arhetip al actelor *mortis causa*, testamentul este instrumentul prin care persoana își poate organiza, în anumite limite, succesiunea (și nu doar aceasta) *post mortem*, asigurându-se că, atunci când nu va mai fi, voința sa va avea totuși relevanță. În egală măsură, același instrument juridic poate fi utilizat pentru a scoate la lumina celor vii adevăruri care ar fi fost prea perturbante pe timpul vieții, precum filiația unui copil. Prin urmare, testamentul este un mijloc portant, prin care voința supraviețuiește morții și se impune posteriorității, chiar și atunci când emitentul său nu mai există, respectiv un instrument care diluează granița dintre cei vii și cei morți, asigurând perpetuarea voinței celor din urmă. Sau, în cuvintele lui Marcel Planiol, „*actul prin care o persoană dispune pentru timpul în care nu va mai exista. Este ultima manifestare a voinței sale și prelungește astfel libertatea individuală dincolo de moarte*” (M. Planiol, *Traité élémentaire de droit civil*, t. II, *Les successions*, Ed. Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1901, §2546-2547). Posibilitatea de organizare a consecințelor patrimoniale ale decesului nu se reduce totuși la testament, ci cunoaște și alte forme, precum partajul de ascendent realizat pe calea donației sau încheierea unor liberalități scutite de raport. Indiferent însă de finalitate sau de mijlocul folosit, exemplele expuse reliefează cum moartea poate deveni, legal, o preocupare din timpul vieții, dar și cum, uneori, voința lui *de cuius* supraviețuiește persoanei sale. Cu alte cuvinte, cum moartea este o parte a vieții, o preocupare a acesteia.

Totodată, chiar dacă optica vechiului drept roman, în care moștenitorii erau considerați veritabili continuatori ai persoanei defuncte, a fost parțial diluată peste timp, ideea unei continuități între cel care a fost și cei ce sunt rămâne la fel de actuală în dreptul succesoral. Astfel, în actualitatea dreptului pozitiv, căderea individului în neființă deschide doar calea unei reorganizări a microcosmosului în centrul căruia acesta se afla și a diluării

sale în eterul trecutului, fără însă a însemna o încetare de îndată a tot ce a reprezentat, a fost sau a avut.

În planul cel mai apropiat, al dimensiunilor juridice inerent legate de un individ și care îl fac unic în raport cu alții, decesul produce schimbările cele mai profunde, pentru că acestea nu pot supraviețui nealterate sursei din care se hrănesc și se legitimează. Este vorba, îndeobște, de drepturile nepatrimoniale sau obligațiile *intuitu personae*, pentru care moartea este, de regulă, un prag de netrecut, nefiind susceptibile de a fi „*continue*” de moștenitori, ulterior defunctului. Nu înseamnă, însă, că relevanța lor încetează invariabil odată cu decesul. Dimpotrivă. Acțiunea în restabilirea dreptului nepatrimonial încălcat poate fi continuată sau pornită, subsecvent decesului persoanei vătămate, de moștenitorii săi [art. 256 alin. (1) C. civ.], după cum moștenitorii pot continua acțiunea în compensarea pecuniară a prejudiciului nepatrimonial, inițiată de autorul lor [art. 1.391 alin. (4) C. civ.]. Așadar, chiar și după moarte, demnitatea, onoarea și alte drepturi nepatrimoniale ale persoanei rămân protejate, iar dreptul confirmă că moartea nu poate șterge memoria juridică a ființei.

Mult mai relevant este însă, din perspectiva continuității, ce se întâmplă cu patrimoniul defunctului. Sub acest aspect, este de remarcat că dreptul succesoral asigură, în fapt, o perpetuitate a stăpânirii bunurilor care compun patrimoniul, creând o punte între autor și moștenitori. Între momentul decesului și cel al dezbaterii succesore, legiuitorul operează cu o ficțiune: drepturile și obligațiile patrimoniale nu aparțin veritabil nici defunctului, pentru că nu mai are capacitatea de folosință și, prin urmare, nu poate fi titular de drepturi și obligații, dar nici moștenitorilor, pentru că încă nu s-a dezbătut succesiunea, ci „*moștenirii*”. Moștenirea devine, astfel, o stare pasageră a patrimoniului, care oscilează între titularul său trecut și viitorii titulari. Lipsind însă un veritabil titular, protejarea moștenirii se face prin sezinari sau, după caz, prin curator, numit de notarul public sau de instanță. De îndată însă ce succesiunea este dezbătută, transmisiunea operează cu efect retroactiv, de la data decesului, ca și cum această stare intermediară nu ar fi existat. Prin urmare, ceea ce a avut sau a datorat defunctul nu se pierde, ci se transferă spre moștenitori, ca o expresie a perpetuității intergeneraționale, dar și a continuității sale prin moștenire. Așa fiind, pentru cei care aveau datorii sau creanțe față de defunct, decesul său nu va presupune, de cele mai multe ori, vreo schimbare fundamentală, ci, cel mult, o dilatare temporară a realizării dreptului sau a îndeplinirii obligației. După cum, pentru moștenitori, trecerea acestuia în neființă, deși adesea perturbatoare în plan afectiv, va deschide calea dobândirii unor noi drepturi și obligații și, treptat, a integrării a ceea ce a avut și datorat defunctul, în propriul patrimoniu. De aceea, prin succesiune, societatea recunoaște nu doar dreptul celui plecat de a-și continua prezența juridică, ci și dreptul celor rămași de a-și însuși, în condițiile legii, partea de continuitate. Prin urmare, dacă evadăm din planul perspectivei individuale și privim moartea dintr-un plan mai îndepărtat, ea apare ca o parte comună a vieții, dar și un aspect pe care trebuie să îl gestionăm. Un eveniment ale cărui efecte dreptul încearcă să le ordoneze, în așa fel să perturbe cât mai puțin raporturile juridice cu care interferează.

Așa se face că dreptul succesoral devine puntea dintre efemer și peren, dintre ceea ce se stinge și ceea ce continuă. Prin instituțiile sale – moștenirea legală și testamentară, rezerva succesorală, dezbaterii succesiunii – dreptul reușește să transforme pierderea într-o formă de perpetuare. Patrimoniul, voința și valorile persoanei nu se sting odată cu aceasta, ci supraviețuiesc într-un cadru normativ care le conferă o nouă viață. În acest sens, succesiunea este o ordine a memoriei, o expresie a solidarității între generații și o mărturie a modului în care dreptul domesticește neantul.

Pe de altă parte, dreptul succesoral surprinde, poate mai bine decât orice altă ramură de drept, modul în care societatea evoluează și frământările cu care se confruntă și, adesea,

este primul care trebuie să le rezolve. Spre exemplu, percepția societății asupra familiei extinse și a structurilor care o compun se va reflecta în configurarea claselor de moștenitori și a condițiilor în care acestea sunt chemate la moștenire; importanța pe care societatea o acordă coeziunii intrafamiliale va cunoaște un corespondent în modul de reglementare a rezervei succesoriale; rolul jucat în plan familial de diferitele categorii de rude va rezulta atât din ordinea în care sunt chemate la moștenire, cât și din întinderea cotelor de moștenire; conflictele intrafamiliale se reflectă atât în cazurile de nedemnitate succesorală, cât și în efectele pe care aceasta le produce. În plus, dreptul succesoral este și un fidel barometru al evoluțiilor sociale, fiind instrumentul prin care legiuitorul transcrie istoria evolutivă a valorilor. Bunăoară, poziția femeii în societate a fost aproape fidel reflectată în modul în care aceasta a participat la moștenirea membrilor familiei, și îndeosebi a soțului, trecându-se, de-a lungul veacurilor, de la negarea vocației sale succesoriale, la recunoașterea unei vocații succesoriale condiționate sau limitate și până la recunoașterea unei vocații succesoriale preferențiale. Așadar, analizând modul în care normele legale reglementează succesiunea (ori, după caz, evoluția acestora), putem deduce felul în care societatea se raportează la anumite aspecte cruciale, mai ales cele care țin de evoluția relațiilor în cadrul familiei. Preocuparea dreptului succesoral pentru dinamica și structura familiei este și motivul pentru care, în multe țări, dreptul familiei și dreptul succesoral se subsumează unui domeniu de studiu unic.

Dincolo însă de această reflecție a microcosmosului familial, dreptul succesoral evidențiază și evoluția legăturilor dintre individ și ceilalți membri ai comunității, legiuitorul alegând, în funcție de valorile pe care înțelege să le stimuleze sau să le protejeze, să pună accentul pe un aspect sau pe altul. De exemplu, deși dreptul de opțiune succesorală este indeniabil unul cu o pregnantă componentă personală, legiuitorul a optat să permită și creditorilor succesibilului să accepte moștenirea, pe cale oblică (art. 1.107 C. civ.), facilitând astfel realizarea dreptului lor de creanță. De asemenea, în ciuda faptului că valoarea pasivului succesoral poate să o depășească pe cea a activului, moștenitorii legali și legatarii universali sau cu titlu universal răspund pentru datoriile și sarcinile moștenirii numai cu bunurile din patrimoniul succesoral [art. 1.114 alin. (2) C. civ.]. Cele două norme scot la iveală o preocupare a legiuitorului de a proteja mai degrabă moștenitorii și creditorii acestora, decât creditorii defunctului. Prin urmare, subsecvent decesului, creditorii defunctului, moștenitorii și terții se regăsesc într-o rețea de raporturi care se reorganizează, fără a se rupe. Moartea nu produce o prăbușire, ci o reconfigurare normativă. Această abordare obligă, din nou, la o reflecție bilaterală asupra morții încă din timpul vieții: debitorul de bună-credință trebuie să se asigure că nu are debite peste limitele activului patrimonial, iar creditorii ar trebui să rămână conștienți de riscurile pe care le presupune trecerea în neființă a debitorului, din perspectiva realizării dreptului lor de creanță.

Importanța dreptului succesoral și corelația sa mai degrabă cu viața decât cu moartea rezultă și din natura sa integratoare. Acesta, tocmai pentru că reflectă evoluțiile societății din multiple perspective, este nevoit să le și integreze într-o formă sau alta și, în consecință, să cumuleze mare parte dintre provocările cu care se confruntă restul ramurilor de drept. De aceea, printre altele, orice problemă legată de bunuri, respectiv de regimul drepturilor reale, se va reflecta asupra compunerii masei succesoriale și a modului în care aceasta se transmite moștenitorilor. Evoluțiile conceptului de familie și ale structurii sale, aspecte în general specifice dreptului familiei, se vor transpune în modul de configurare a vocației succesoriale. Dilemele legate de anumite forme contractuale, cu care se confruntă de regulă materia obligațiilor, vor transgresa, odată cu decesul subiecților raportului juridic obligațional, spre sfera succesorală, iar exemplele pot continua.

Pentru a evidenția realitatea acestor provocări, dacă ar fi să ne referim doar la timpul prezent, fără a mai face o trecere în revistă și a problemelor din trecut, câteva referințe ar putea fi edificatoare. Rămânând la aceleași repere exemplificative, trebuie remarcat că noile tehnologii dau naștere unor dileme juridice semnificative, care nu pot rămâne străine de dreptul succesoral. Spre exemplu, cu toate că au preocupat mai întâi ramurile de drept ce se ocupă preponderent de raporturile *inter vivos* (precum drepturile reale sau contractele), noile tehnologii vor deveni, inevitabil, subiect de dispută și în plan succesoral. Ce sunt token-urile, monedele virtuale sau proprietățile virtuale în masa succesorală? Cum partajăm asemenea bunuri și ce valoare le acordăm? Din perspectiva structurii familiale, lucrurile sunt și mai complicate. Evoluția conceptului de familie, noile realități filiative sau distincția dintre virtual și real vor deveni probleme tot mai dificil de rezolvat în materie succesorală. Printre altele, deși legiuitorul român nu recunoaște căsătoriile între cupluri de același sex și nici parteneriatele civile, jurisprudența instanței de la Strasbourg pe marginea art. 8 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului impune o concluzie contrară, context în care se va ridica, cât de curând, problema drepturilor ce se cuvin partenerului (sau soțului) supraviețuitor dintr-un atare cuplu. Pe urmă, tehnicile de reproducere umană asistată medical pot perturba semnificativ mecanismul succesoral. Ce efecte are asupra succesiunii un copil născut după mai mulți ani de la dezbateră succesorală, ca urmare a utilizării unui embrion criogenat? Sau, și mai complicat, ce drepturi au moștenitorii asupra unui asemenea embrion? În fine, cu toate că până mai ieri părea un scenariu de filme science-fiction, azi, ca urmare a propagării ideii de recunoaștere a personalității juridice pentru sistemele de inteligență artificială, devine tot mai probabil ca în viitorul nu foarte îndepărtat să se pună problema unor succesiuni non-umane sau a vocației succesorală a sistemelor de I.A. În această privință, dreptul succesoral se manifestă ca un laborator de reflecție pentru întreaga teorie juridică. În el se întâlnesc dilemele morale, tehnologice și economice ale lumii contemporane.

Iată cum, dreptul succesoral va trebui să găsească, cât de curând, soluții la probleme care sunt legate mai degrabă de viață decât de moarte și care încep prin a preocupa mai întâi alte ramuri ale dreptului. Această origine nu face însă decât să arate, încă o dată, că cele două planuri nu sunt unele atât de net separabile și că moartea nu este străină de problemele vieții, ci este doar o componentă a acestora. În fine, dacă, așa cum spunea Johnny Welch în *La marioneta*, „moartea nu vine odată cu bătrânețea, ci odată cu uitarea”, atunci dreptul succesoral este mijlocul prin care omul se agață de eternitate, pentru că deși viața sa juridică se încheie odată cu decesul, reflecțiile acesteia îi supraviețuiesc, prin patrimoniu și nu numai, continuând să existe într-o altă configurație, iar rostul dreptului succesoral este acela de a le asigura o nouă apartenență sau manifestare. Moștenirea devine astfel o formă juridică a memoriei, un instrument prin care individul refuză anonimatul morții și se integrează într-o linie de continuitate între generații. În această lumină, succesiunea nu este doar un act de transmitere patrimonială, ci și unul de transmitere simbolică – a unei identități, a unei tradiții și a unei viziuni asupra lumii. Ea reprezintă o formă de dialog între viață și moarte, o manifestare a ideii că existența fiecărui individ continuă prin urmașii săi și prin ordinea juridică ce asigură stabilitatea acestei continuități. Prin urmare, deși defunctul, trecând peste Lethe, uită tot ce a fost, dincolo de granițele Hadesului, el continuă să trăiască prin supraviețuirea memoriei sale, asigurată de dreptul succesoral.

Pentru aceste argumente, și multe altele, un volum dedicat succesiunilor nu este doar oportun, ci și necesar, pentru că, dincolo de a oferi soluții la problemele juridice acute cu care se confruntă practicienii, acesta s-ar putea să surprindă nu doar modul în care se mai raportează omenirea la moarte, ci mai ales cum se raportează la viață.